

„A bibliográfiának nagy jövője van”

Beszélgetés Szabó Sándorral

– *Kedves Sándor, az idei esztendő számodra két szempontból is emlékezetes, hiszen – mint korábban többször említetted – éppen 45 évvel ezelőtt kerültél a könyvtáros pályára, szakmánkba. Ez az egyik oka, amiért felidézünk munkásságodat. A másik pedig az, hogy a nyáron megkaptad a legmagasabb könyvtáros kitüntetést, augusztus 20-án Széchényi Ferenc-díjjal ismerték el évtizedeken átívelő és kiemelkedő szakmai tevékenységedet. Az utóbbihoz a magam és – gondolom – az egész könyvtáros társadalom nevében is szívből gratulálok. Az lenne az első kérdésem, hogyan lettél könyvtáros, hiszen köztudott rólad, hogy 1958-ban magyar-történelem szakon végeztél az egyetememen, és csak később szereztél könyvtáros diplomát.*

– Ahogy mondd, én nem készültem könyvtárosnak, és teljesen véletlenül, a sors szeszélye folytán, akkori vélekedésem, hangulatom alapján mondhatnám úgy is, jobb híján kerültem a szakmába. 1958 nyarán még nem volt állásom, és ismeretlenül, jobban mondva mint olvasó kopogtattam be a Központi Pedagógus Továbbképző Intézet könyvtárába a korábban kikölcsönzött könyvekkel. Beszélgetni kezdtünk, és szóba került, hogy nincs állásom. Felajánlották, legyen munkatársuk. Szabadkoztam, nem értek a könyvtári munkához, ennek ellenére bízottak: majd beletanulok a tudnivalókba. Kockáztatni semmit sem kockáztatok, gondoltam, így végül az üres állást megpályáztam, és némi meglepődésemre el is nyertem. Hát így kerültem a szakmába. Talán érdemes megemlítenem, hogy az intézmény akkor frissen kinevezett igazgatója, *Vadász Ferencné* egyengette jövődő pályafutásomat. Egyik első hivatalos ténykedése volt az én felvételem. Négy évet töltöttem a Továbbképző Intézet könyvtárában, ott ismerkedtem meg a szakma alapjaival, és ott éreztem meg a könyvtárosság mint hivatás szépségét. 1962-ben ismét *Vadászné* volt az, aki későbbi életutamat jelentősen meghatározta. Őt akkor nevezték ki a KMK oktatási osztálya vezetőjének, és megkérdezte, nem volna-e kedvem oda átmenni és vele dolgozni. *Vadász Ferencné*, *Vilma* is egyike azon pályatársainknak, akik megérdemelnék, hogy az utókor jobban méltányolja működésüket. Amikor 1994-ben elhunyt, *Horváth Tibor* emlékezett róla szép szavakkal a Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 1994. évi decemberi számában. Tanúsíthatom én is, hogy tiszta ember volt, olyanokon is segített, akiknek felfogása, világnézete igencsak távol állt az övétől. Senkire sem akarta ráerőltetni a maga szakmai vagy politikai felfogását. Ahogyan *Tibor* a nekrológban megfogalmazta: „*Szeretetet sugárzó, másokért áldozatot hozni tudó személyiség*” volt. Magam is csak a legjobb emlékeket őrzöm róla.

Így kerültem az igazi könyvtáros pályára, jobban mondva annak centrumába, hiszen a Továbbképző könyvtára azért nem tartozott a könyvtárügy meghatározó intézményei közé. Ez a döntés már a végleges pályaválasztást jelentette, ugyanis az Intézetben eltöltött évek alatt azért egyszer-egyszer még gondoltam a pályamódosításra, arra, hogy ha módom és lehetőségem lesz, eredeti terveimhez visszatérek. Korábban a nyelvészet foglalkoztatott, az egyetem elvégzése után felmerült annak a lehetősége, hogy a Nyelvtudományi Intézetbe kerülök, de ez akkor nem realizálódott. Mindenesetre 1962-ben végleg eldőlt a kérdés, így valójában azóta tekintem magam a szakmába tartozónak.

Nagyon szerencsés időben kerültem a KMK-ba, melynek 1975-ig voltam munkatársa. Abban az időben ez egy fiatal és roppant lendületes, friss szellemiségű intézmény volt. A korra nem éppen jellemző valódi demokratikus légkör alakult ki, nagy viták zajlottak, a véleményét mindenki bátran képviselhette. Többek között olyan kollégáknak lehettem munkatársa, mint a már ott dolgozó Horváth Tibor, Papp István, Bereczky László és Bereczky Lászlóné, Fodor András, Vargha Balázs, Szilágyi Tibor, Sente Ferenc, Urbán László. És persze az egész intézmény szellemi atyjával, Sallai Istvánnal is volt szerencsém dolgozni. Ő ebben az időben már a magyar közművelődési könyvtárügy vitathatatlanul egyik legnagyobb tekintélye volt. Itt, ebben a pezsgő szellemi közegben kezdtem dolgozni. Az oktatási osztály munkatársaként kerültem közelebbi kapcsolatba a könyvtárosképzéssel. A KMK oktatási osztálya előtt éppen akkoriban nagy lehetőségek és feladatok nyíltak. 1962-ben jelent meg a könyvtári munkakörök képesítési követelményéről és a könyvtáros szakoktatásról szóló rendelet, lényegében ez határozta meg munkánkat. A KMK már pár éve megindította szaktanfolyamait, az új rendelet ennek kiszélesítését, intézményesülését jelentette. Tény, hogy az iskolarendszeren kívüli könyvtárosképzés megindulása akkor nagyon fontos funkciót töltött be, nagyon nagy hiányt próbált felszámolni, hiszen az egyetemi képzés mellett szakmánkban semmilyen más képzési forma nem volt. Elsősorban Papp István kezdeményezésére indult el a kezdetben két, majd később két és fél éves középfokú tanfolyam. Itt kapcsolódtam be egyrészt a képzés szervezésébe, másrészt csakhamar az oktató munkába. Szakterületem, amelynek oktatását kezdettől végeztem, a könyvtári tájékoztatás volt, e tárgy azután évtizedeken át meghatározta, meghatározza pályámat. Az alapképzésen és a szakkönyvtárosi kurzusokon kívül ekkoriban kezdődtek a különböző tematikájú továbbképző tanfolyamok, és ezen a területen is volt alkalmam dolgozni, tevékenykedni, és részben ennek köszönhetően eljutottam az ország nagyon sok könyvtarába. Állíthatom, hogy szinte az összes nagyobb bibliotékát megismertem, rengeteg kollégával kerültem emberi és szakmai kapcsolatba, és ezek a kötődések igen csak megerősítették és elmélyítették szakmai elhivatottságomat, és végigkísérték későbbi pályafutásomat is.

– *A KMK ebben az időszakban kétségtelenül legfontosabb műhelye volt a korszerű magyar könyvtárügynek, itt és ekkoriban formálódtak a különböző szakmai irányelvek, normatívák, megkezdődött a külföldi elméletek és az arra alapozódó gyakorlati eljárások hazai adaptációja, Sallai István az 1960-as évek végén dolgozta ki a kor követelményeinek megfelelő közművelődési könyvtári ellátás modelljét. Milyen szereped volt ezekben a programokban? Részese voltál az új irányelvek, normatívák, fejlesztési tervek kidolgozásának?*

– Ezek az évek valóban nagyon izgalmasak voltak a hazai könyvtárügyben, és Sallai István vezetésével a KMK volt a kezdeményezője, mondhatjuk motorja a szakmai fejlesztési programok elkészítésének. A KMK tulajdonképpen egy nagy műhely volt, óriási szakmai viták dúltak; egyébként szinte családias, baráti légkörben. Rendszeresen megvitattuk a különböző kérdéseket, gyakran reggel, kávézás közben is ezekről esett szó közöttünk. Közös formálódtak az elképzelések, javaslatok, nyilvánvalóan végleges kidolgozójuk, formába öntőjük Sallai István volt. Tulajdonképpen mindenki, aki a KMK-ban dolgozott, valamit hozzá tett a maga szűkebb területéből a tervezetekhez. A különböző szakmai megbeszélések, tervezetések természetesen túlnőttek az intézmény keretein, országos és regionális rendezvényeken, szakmai találkozókra is zajlottak a viták, és az én feladatom, munkaköröm részben e programoknak, találkozóknak, továbbképzési fórumoknak a megszervezése, koordinálása volt.

– *És eközben tanítottál a KMK tanfolyamain is. Ekkor már kapcsolatba kerültél a felsőoktatással? Ha jól tudom, 1976 óta oktatsz az ELTE keretében, az egyetemi illetve a főiskolai szintű könyvtárosképzésben. Hogyan kerültél az egyetem kötelékébe?*

– Mint ahogy már beszéltünk róla, oktatói munkám a KMK-ban kezdődött. Az 1970-es évek elején kértek fel külső előadóként, óraadóként néhány szakszeminárium, speciálkollégium tartására az egyetemi tanszékem. Az egyik tárgyam néhány féléven keresztül az akkori korszerű gépi információkeresést jelentő kézi lyukkártyatechnika oktatása volt. Ez volt a belépőm az egyetemi könyvtárosképzés rendszerébe. A '70-es évek közepén, amikor Szentmihályi János nyugdíjba készült, ke-restek meg és hívtak, hogy egy idő múlva vegyem át tárgyainak oktatását. Nagyon szerencsés helyzetbe kerültem, egy évig mellette, vele párhuzamosan dolgozhat-tam. Egy szobában voltunk, Szentmihályi, Fülöp Géza és én, és ez az egy év külön-nösen fontos számomra. Ellesve módszereit, oktatási elveit, beletanulva szisztémá-jába, stílusát megismerve készülhettem fel. Amikor azután nyugdíjba vonult, akkor vettem át teljesen az óráit. Így 1975 végétől lényegében folyamatosan az ELTE kötelékében végzem főállású oktatói pályafutásomat. A felsőfokú könyvtárosképzésben végzett munkám mellett azonban részt vettem egyéb alap- és továbbképzési programokban is, részben mint oktató, részben pedig a fejlesztési tervek, a tematikák kialakításában munkatársaimmal, kollégáimmal közösen.

– *Ilyen értelemben tehát Te közvetlen tanítványa vagy Szentmihályi Jánosnak; bár persze több százan, talán több ezren voltak, vannak ilyenek, de hát valóban Te lettél az a személy, aki átvetted, folytattad oktatói tevékenységét. Emlékszem, hogy amikor néhány évvel ezelőtt a Szentmihályi-émlékülés volt, egyik kezdeményezője, szervezője voltál, az ülésen előadást is tartottál. Ez a kötődés Szentmihályi János személyiségéhez, gondolataihoz tehát halála után is megmaradt. Hogyan emlékszel vissza az egyetemi könyvtárosképzés akkori helyzetére? Azért is érdekel válaszod, mert pályafutásodat innentől kezdve magam is valamelyest ismerem, nyomon kö-vethetem, nekem is vannak emlékeim az 1970-es évek könyvtárosképzéséről, az oktatókról – persze alapvetően más helyzetből. Kikkel voltál közelebbi szakmai kapcsolatban az egyetemen?*

– A hetvenes, nyolcvanas évek eléggé pezsgő időszakot jelentettek a tanszék életében. Ekkoriban a könyvtáros szakma egésze roppant nagy kihívások előtt

állt, ez szükségessé tette a képzés tartalmi és szervezeti kereteinek reformját. Nehezítette azonban, hogy a tanszék helyzete meglehetősen bonyolulttá vált. *Kovács Máté* halála után három vezetője is volt, *Kiss István*, *Babiczy Béla* mint ideiglenes megbízott és *Dán Róbert*, de *Kiss Istvánnak* és *Dán Róbertnek* is csak kevés időt adott a sors, programjukat, elgondolásaitak nem tudták megvalósítani. A szükséges és elkerülhetetlen reformokat tehát nem a legkedvezőbb körülmények között kellett elkezdni. Az 1970-es évek végén még *Szentmihályi János* is jelen volt a tanszék életében, nyugdíjasként mint óraadó oktatót, és tanácsaira, véleményeire számíthattunk. *Fülöp Géza* volt a tanszék egyik meghatározó oktatója, 1986-ban lett tanszékvezető, és a korábbi, némileg bizonytalan helyzet után elkezdődött a tervszerű és tudatos építkezés időszaka. *Géza* persze már korábban is karizmatikus személyisége volt a könyvtárosképzésnek, kinevezését követően pedig minden területen kedvező folyamatok indultak el. Több évig munkatársa lehettem *Horváth Tibornak*, őt még a *KMK*-ból ismertem, ahol hosszú ideig szobatársak voltunk. Ő egy idő után az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeumba került át. Az említettekén kívül a tanszékre kerülésem időszakában már együtt dolgozhattam *Szelle Bélával*, *Voit Krisztinával*, majd valamivel később *Környei Mártával* és *Bobokné Belányi Beátával*. Utóbb, az 1980-as évek második felében lett oktató az egyetemi tanszék jelenlegi vezetője, *Sebestyén György*.

– *Néhány évvel ezelőtt, amikor Pápán volt a könyvtáros vándorgyűlés – mellékesen jegyzem meg, nagy várakozással készültél Pápára, hiszen ott születted, néhány éves korodban kerültél Szombathelyre, ahova ma is rokonai szálak kötnék –, csodálkozva láttam, hogy tucatjával vesznek körül, köszöntenek egykori hallgatók, volt tanítványaid: szinte egy uralkodói cercle szem- és fültanúja lehettem. Persze azzal a nem elhanyagolható különbséggel, hogy Téged jól érzékelhetően valóban szerettek volt tanítványaid. A jelenet alatt azt éreztem (amit hallgatódként, majd immár több mint tíz éve közvetlen munkatársadként tapasztaltam magam is), hogy valami többletet is adsz tanítványaidnak. Valami olyant, ami talán több, fontosabb, vagy ha nem is fontosabb, de ugyanolyan lényeges, mint szűkebb szakterületed ismeretanyaga. Hiszen a konkrét ismeretek – főleg ha mással foglalkozik valaki – egy idő után törvényszerűen megkopnak, de megmarad, évtizedeken át elevenen él és hat a tanár–diák kapcsolatában valami nehezen megragadható jelenség, a személyességből és a figyelemből táplálkozó bensőségesség. Érdekes kapcsolat az ilyen, némi archaikus íze is van, és mint ilyen sokak szerint korszerűtlen, hiszen az apa–fiú viszonyt épp úgy fel lehet benne fedezni mint a főúr–vazallus egy életen át ható, a pusztá érdekeken túlmutató, a hűségen és a hálán alapuló relációját. A jelenet után azt latolgattuk, hogy hány hallgatód lehetett az évtizedek során, akik Tőled tanulták a bibliográfia és a tájékoztatás különféle tudnivalóit, módszereit és – nem mellékesen – a könyvtáros hivatáshoz nélkülözhetetlen empátiát és toleranciát. Hány helyen is tanítottál, és hány hallgatód is volt, van tulajdonképpen?*

– Akár csak hozzávetőleges számokat is nehezen tudok mondani. Hogy a kérdésed első részére visszatérjek, valóban Pápán születtem, onnan kerültünk Szombathelyre szüleimmal, így a város ha nem is szülőhelyem, de ifjú- és diákkorom, eszmélésem színtere, és kétségtelenül megmaradtak vasi kötődéseim. *Fülöp Gézával* való barátságomnak nyilván nem ez volt az alapja, de hogy hamar szót értettünk egymással, abban kétségtelenül része volt Vas megyének. Hogy hány

személyt oktattam? Alapvetően két helyet tekintek olyannak, ahol azért érdemi szerepem volt a képzésben. Az egyik a középfokú könyvtárosképzés, a másik pedig a felsőoktatás. Számos egyéb, különféle intézmények által szervezett kurzusnak voltam előadója, nem is tudnám felsorolni mindegyiket. A középfokú könyvtárosképző tanfolyamot szerettem, ma is szívesen gondolok erre az oktatási formára. Ma már kevesen emlékeznek rá, egyre inkább csak a volt hallgatók és mi, tanárok tudunk róla. Mit mondjak, némi rezignáltsággal veszem tudomásul egy-egy volt tanítvánnyal találkozáskor, hogy nyugdíjba készül, vagy már éppen penzionárius az illető. A középfokú könyvtárosképzés a maga korában nagyon fontos feladatot töltött be, és nagyon is reális igényt elégített ki. Egy olyan úrt töltött be, ami a képzés akkori rendszerében megvolt: az egyetemi szint alatt elhelyezkedő, elsősorban a gyakorlatra orientált képzésnek nem volt műhelye, nem volt bázisa. A KMK-ban – beszéltünk róla – nagyon jó légkör volt ebben az időben, korszerű és kiváló szakmai felkészültséggel rendelkező, alkotni tudó és akaró, nyitott szellemű gárda gyűlt össze, ebből következően nagyon jó színvonalú képzést sikerült megvalósítani. Ezek a tanfolyamok azáltal, hogy nem illeszkedtek bele az iskolarendszerű képzésbe, azon kívül szerveződtek, meglehetősen szabadon, gyorsan és rugalmasan követhették a szakmai igényeket és a könyvtárügyben külföldön és itthon bekövetkezett változásokat, és ezért friss, korszerű szakmai ismeretek szerepeltek a tananyagban. Volt azonban ennek egy hátulütője. Sajnos azáltal, hogy az iskolarendszeren kívül rekedt, számos jogi és egzisztenciális, a besorolásokban megfigyelhető bonyodalmat és méltánytalanságot okozott, bizonyos értelemben a továbbtanulás szempontjából is egyfajta zsákutcát jelentett, hiszen nem vehette figyelembe az egyetem a könyvtáros szakképzettséget tanúsító végbizonyítványt. Ezek vezettek ahhoz, hogy az 1970-es évek közepén megszűnt ez a képzési forma. Tulajdonképpen a középfokú kurzusokból, tanfolyamokból nőtt ki több lépcsőben a főiskolai szintű, gyakorlati orientációjú képzés. Ennek első bázisai még az 1960-as években a tanítóképző főiskolák voltak, például Szombathelyen, Debrecenben, majd az 1970-es években immár a tanárképző főiskolákra került ez a képzési forma. A 2/1976. számú oktatási minisztériumi rendelet jelentette a végét a két és fél éves kurzusoknak; a jogszabály lehetővé tette, hogy az ilyen végzettséggel rendelkezők megfelelő színvonalú szakdolgozat elkészítése és komplex államvizsga letétele után főiskolai szintű könyvtáros oklevelet kapjanak.

A pályám későbbi szakaszában, 1975-től azután a felsőoktatásban tanítottam, elsősorban az egyetemi képzés különböző kurzusain oktattam. A nappali, levelező és kiegészítő tagozaton valójában hallgatók százaival, de mondhatnám ezreivel találkoztam az évtizedek során.

– Említetted, hogy a középfokú képzésből nőtt ki végső soron a főiskolai szintű. Ez a forma valóban meghatározó eleme lett a könyvtárosképzésnek, amelyben nagyon komoly szerepet vállaltál. Innentől persze már valóban közelebbről tudom kommentálni munkásságodat. A budapesti Tanárképző Főiskolán, amikor megszerveződött a könyvtári tanszék, Szepesváry Tamás lett első vezetője, de korai és váratlan halála után Téged kértek fel irányítására. Amíg a '80-as évek közepétől, a tanszék megszervezésétől még nem indult minden évben évfolyam, az oktatói gárda is zömmel külső előadókból verbuválódott. 1992-től megszüllárdult Budapesten a

főiskolai szintű képzés helyzete, kiépültek a különböző oktatási formák, a nappali tagozat mellett megszerveződött a másoddiplomásoknak kínált alapképzés, és megkezdődött a levelező tagozaton is az oktatás, az érettségire épülő egyszakos költség-térítési képzési forma. Létrejött egy igazi tanszék, amely immár öt főállású tanárból és számos külső előadóból áll. Főiskolai oktatói tevékenységedtől is elvászthatatlan a bibliográfia tanítása, kutatásaid középpontjában is a magyar nemzeti bibliográfia rendszerének, fejlődéstörténetének elemzése áll. Hogyan látod a bibliográfia jelenét és jövőjét? Arra gondolok, hogy lesz-e olyan értelemben vett bibliográfia a jövőben is, mint amiről még napjainkban beszélhetünk?

– Az elmúlt évek fejlődése a szakma egészében éppúgy, mint a bibliográfia és a tájékoztatás területén nagyon alapvető változásokat hozott. Meggyőződésem, hogy bizonyos területeken és bizonyos formáiban a klasszikus értelemben vett bibliográfiai tevékenységnek még nagyon nagy jövője van. Főleg a társadalomtudományokban, a humán szférában a hagyományos jellegű feltárásnak, a bibliográfiai regisztrációnak roppant nagy a jelentősége. Ehhez kapcsolódik a nemzeti bibliográfia kérdése. A magyar nemzeti bibliográfia az elmúlt évtizedekben jelentősen megváltozott, átalakult, de változatlanul a hazai bibliográfiai tevékenység alapját jelenti, első szintje minden későbbi bibliográfiai tevékenységnek. A nemzeti dokumentumtermés különféle metszetekben történő számbavétele mint kötelezettség mindig is megmarad, és fontos feladata a nemzeti könyvtáraknak és egy ország bibliográfiai rendszerének. Nagy megelégedettséggel nyugtáztam, hogy ez a szakma számára is alapvető; a Könyv, Könyvtár Könyvtáros szeptemberi számában olvasható a nagykanizsai vándorgyűlésen elfogadott szakmai ajánlás, miszerint „Az integráció jegyében, az esélyegyenlőséget célul kitűzve, országos szintű összefogás szükséges az egységes nemzeti cikkbibliográfia megvalósításához.” Az üzenet egyértelmű, a szakma akarja és igényli a nemzeti bibliográfiát, a cikkreperatóriumot. De nyilván jelentős változások lesznek, hiszen már napjainkban érzékelhetjük, hogy a nyomtatott formák megszűnőben vannak, és egyre inkább a digitális feldolgozások veszik át helyüket. De úgy gondolom, hogy ezek technikai kérdések, az alapvető funkciók, vagyis hogy egy nemzet a saját dokumentumtermését megőrizze, azt regisztrálja és hozzáférhetővé tegye, ez megmarad, és később is alapvető, fontos feladat lesz.

– *A nemzeti bibliográfiák mellett éppen a humán területeken és a társadalomtudományokban, a nemzeti jellegű diszciplínákban a szakbibliográfiáknak is megvan a maguk szerepe. Több alkalommal foglalkoztál írásaidban, tanulmányaidban ezekkel a kérdésekkel. A jogi tájékoztatásról, a jogi bibliográfiákról írtál, és áttekin-tetted a '90-es évek elején a szakbibliográfia helyzetét hazánkban. Hogyan gondold most, készülnek majd még olyan nagy retrospektív összefoglalások, mint például a Kosáry, amelynek elkezdődött ugyan az új, átdolgozott, immár harmadik kiadása, de hát nem nagyon követik egymást a kötetek, vagy említhetném a csonkán, befejezetlenül maradt, de így is hatalmas mennyiségű információt rögzítő Sándor István-féle néprajzi bibliográfiát. Szükség van egyáltalán ilyen visszatekintő összegzésekre? Szerintem igen, de kíváncsi vagyok a véleményedre, Te hogyan látod ezt?*

– Ez a bibliográfiai tevékenységnek egyik legnehezebb, legsarkalatosabb pontja, amit úgy is szoktak emlegetni, hogy „válogatás és teljesség” kérdése. Csúry István írt ilyen címmel egy elméleti tanulmányt még az 1960-as évek elején a könyv-

tári és a bibliográfiai jellegű szelekció kérdéseiről. Voltak idők, főleg az '50-es és a '60-as években, amikor a nagy retrospektív vállalkozások elég nagy lendülettel jelentek meg, ekkoriban készült Kosáry Domokos munkája, az *I. Tóth Zoltán* szerkesztette történeti vagy az általad is említett néprajzi bibliográfia. Meggyőződésem, hogy ezekre szükség lesz a jövőben is. Azonban ezek a hatalmas vállalkozások figyelmeztetnek valamire. Amit problémának érzek ezen a területen, az az, hogy mielőtt hozzáfogtak ezekhez a nagy munkákhoz, nem mindig mérték fel előre, hogy mennyire kivitelezhető abban a formában, mennyire lehet a végére jutni, és ennek sajnos olyan következményei lettek, hogy számos nagy vállalkozás félbemaradt. Még Szentmihályi János mondta többször, hogy ezek a befejezetlen munkák a „bibliográfiai vízfejek”. Talán az egyetlen a megoldást, hogy a Kosáry-féle bibliográfia mintájára, vagyis kalauz típusú feldolgozásokban válna áttekinthetővé az anyag. Ezáltal a retrospektív bibliográfia igényeinek is eleget téve regisztrálna egy-egy tudományterületen a visszamenőleges szakirodalom. A teljesség úgy, abban a formában, ahogyan például Sándor István elgondolta, tényleg nehezen valósítható meg. A szakbibliográfia készítése ebből következően részben szaktudományos feladat, hiszen csak a szakember, a kutató képes szelektálni. Természetesen tévedhet ő is; ezért a retrospektív szakbibliográfiák rendszere mellett léteznie kell az alapregisztrációt megvalósító és ebből következően nem szelektáló nemzeti bibliográfiának és a különféle repertóriumoknak. A társadalomtudományokra, főleg a nemzeti jellegű tudományokra gondolok elsősorban, ahol elengedhetetlen, hogy az elmúlt korok forrásait és szakirodalmát hozzáférhetővé tegyék a kutatás számára. Teljesen más kérdést jelent, és teljesen eltérő ettől a természettudományok és a műszaki területek bibliográfiai problémája, ahol nyilvánvalóan a feldolgozási forma és a retrospektivitás igénye is másként merül fel. De mindkét terület tájékoztatási eszközrendszerétől elvárható alapvető követelmény, hogy az információ, főleg a releváns információ nem kallódhat el.

– Teljesen egyetértek azzal amit mondtál, és hallgatva mondandódat eszembe jutott, hogy Monok István a közelmúltban egyik tanulmányában írta, miszerint a felsőoktatásban egyre inkább elbeszélnek egymás mellett a hallgatók és az oktatók, pontosan a tájékozódás eszközeit és formáit illetően. Oktatóként magam is megfigyeltem, hogy a hallgatók, amikor megpróbálják összegyűjteni az irodalmat, tulajdonképpen még azokat a rendelkezésre álló alapvető retrospektív bibliográfiákat sem használják, amelyeket pedig meg kellene ismerni egy történelem vagy egy irodalom szakosnak, egyáltalán a humán területekkel, a társadalomtudományokkal foglalkozóknak. Már csak emiatt is kellenének véleményem szerint az olyan, bevezető, kalauz jellegű összefoglalások, amelyek egy téma szakirodalmának szelektált, kritikailag ellenőrzött áttekintését nyújtják és tartalmazzák. Többek között ezért is fontos lenne, hogy a felsőoktatásba bekerülő hallgatók szervezeten könyvtárhasználati ismeretekben, valamilyen használóképzésben részesüljenek. Hogyan látod ezt a dolgot, mit kellene tenni, hogy megismerjék a hallgatók – nemcsak a könyvtár szakosok – a maguk szakterületének, a maguk diszciplinájának nélkülözhetetlen bibliográfiáit, különféle segédleteit? Azt persze nem lehet várni, hogy a főiskolai és egyetemi hallgatók Anatole France után vallják, hogy egy könyvjegyzéknél nincs izgalmasabb olvasmány, de a mostani helyzet azért nem megnyugtató a jövő szempontjából. Az internet – szerintem – nem pótolhatja, csak kiegészítheti számos

szakterületen a tradicionális értelemben vett anyaggyűjtést, a cédulázást. Mi a véleményed, tudnának ebben a könyvtárosképző intézmények segíteni?

– Nagyon fontos kérdést említettél, és úgy érzem, hogy a magyar felsőoktatásban ez régóta megoldatlan problémát jelent. Próbálkozások, kezdeményezések természetesen vannak a használóképzés intézményes formáinak megteremtésére. A szakma is foglalkozik ezzel a kérdéssel, az előbb már beszélünk a nagykanizsai vándorgyűlés ajánlásairól. Azok között olvasható a következő: „Az információ- és könyvtárhasználói tudás megalapozásáért, fejlesztéséért az iskolának és a könyvtárnak összehangolt stratégiát kell megvalósítani, úgy, hogy a használói képzés a könyvtárfejlesztési programnak, a köz- és felsőoktatás fejlesztési stratégiájának” része legyen. Fontos és egész szakmánk jövőjét érintő a vándorgyűlés ezen ajánlása. Nagyon komoly hiányosságnak tartom, hogy a diplomát kapó értelmiségiek tulajdonképpen nem rendelkeznek a saját tudományterületük műveléséhez szükséges módszertani és bibliográfiai ismeretekkel, lényegében tehát az informálódásban teljesen járatlanok. A magyar értelmiség ezt a területet teljesen elhanyagolta, és hogy valóban tudásalapú társadalomról beszélhessünk, a felsőoktatásnak ezen a területen is roppant nagy a felelőssége. Elsősorban a szemléleten kellene változtatni ahhoz, hogy előbbre léphessünk. A könyvtárosképző intézmények, tanszékek természetesen nagyon sokat tehetnek, de úgy érzem, hogy az egyéb szakok részéről nincs kellő fogadókészség, nem nagyon van érdeklődés. Gyakran beszélgetek nappali tagozatos hallgatóinkkal, akik két vagy sokan már három szakosak, és döbbenet hallom, hogy a másik szakjuk alapvető tájékoztatási eszközeit nem ismerik. Aki könyvtár szakos, persze megismeri ezeket, de mi lesz a többiekkel? Az adott szak-tanszékek nem fordítanak kellő hangsúlyt arra, hogy a végzős hallgatók megismerjék területük kutatásmódszertanát, szakirodalmát és forrásait. Tulajdonképpen egy-egy lelkes és igényes tanár egyénileg fordít erre figyelmet, felkészíti tanítványait, de intézményesen és szervezeten nincs megoldva ez a kérdés. A könyvtárosképző tanszékek ezt a feladatot természetesen nem vehetik át, de módszertani segítséget, támogatást adhatnak. Nyilván persze nekünk is jobban tudatosítanunk kell ezeket a feladatokat a társtanszékek oktatóiban.

– Igen, emlékszem, hogy amikor Te voltál a tanszékvezető, és kezdett kifermődni főiskolánkon a könyvtárosképzés, iparkodtunk ezen elvek jegyében oktanni hallgatóinkat, és ebből a szempontból a könyvtár szakosok kétségtelenül jobb helyzetben voltak és vannak. Mi a véleményed a főiskolai szintű könyvtárosképzés lehetőségeiről most, amikor nagy átalakulások kezdődtek a felsőoktatásban? Hogyan emlékszel vissza arra a mintegy tíz évre, amikor Te álltál a tanszék élén, Te irányítottad a munkánkat?

– A főiskolán tanszékvezetőként eltöltött közel tíz év talán pályafutásom legmozgalmasabb éveit jelentette. 1992-ben, amikor ide kerültem, egy ideig egyedül voltam a tanszéken főállású oktató, és nagyon szerencsésnek mondhatom magam, hogy olyan időben kerültem oda, amikor a főiskola akkori vezetősége a könyvtárrosságot méltányolta, a képzés megszilárdulását fontosnak tartotta, és ebből következően a tanszék munkáját támogatta. Nehéz évek voltak, hiszen erre az időszakra esnek a különböző leépítések, korlátozások, ugyanakkor a hallgatói létszám a korábbihoz képest nagyon jelentősen emelkedett. Míg más tanszékek esetében elbocsátások voltak, a mi tanszékünk létszámban is fejlődött. Jelenleg öt főállású

oktató dolgozik, és a létszámfejlesztés mellett komoly támogatást kaptunk a megfelelő oktatási infrastruktúra megteremtéséhez. Az évek során két önálló számítógépes laboratóriumot sikerült kialakítani. Részben a főiskolai vezetés segítségével, de nagy mértékben saját pályázatainkból és bevételi forrásainkból építettük ki az informatikai oktatás szükséges eszközrendszerét. Hogy mi várható a jövőben? Az idei tanévtől új szervezeti formában folyik az oktatás, hiszen megszűnt a Tanárképző Főiskola, és a szaktanszékek az ELTE megfelelő szervezeti kereteiben folytatják munkájukat; a mi tanszékünk a Bölcsészettudományi Karon nyáron megalakult Informatikai és Könyvtártudományi Intézet egyik szervezeti egységeként látja el a főiskolai szintű könyvtárosképzést. A közeljövő nagy feladata lesz, hogy – a felsőoktatás reformjának megfelelően – elkészüljön a kétszintű képzés tantervi rendszere.

Pogány György

Ad multos annos! Congratulationes

Születésnap ünnepség és jubileumi kötet Borsa Gedeon tiszteletére

2003 októberében töltötte be 80. életévét Borsa Gedeon. Az Országos Széchényi Könyvtár egyik leghűségesebb és legszorgalmasabb kollégája és – Bitskey István szavai val élve – a „közép-európai nyomdászattörténet Odysseusa” tiszteletére barátai, munkatársai ünnepi programmal és tanulmánykötetel kedveskedtek.

Az ünnepséget Vásárhelyi Judit, az Országos Széchényi Könyvtár Régi Magyarországi Nyomatványok Bibliográfiai Szerkesztőségének vezetője nyitotta meg. Borsa Gedeon – vagy ahogyan legközelebbi barátai és eredményeit régóta figyelemmel kísérő ismerősei nevezik, Borsa Gida – munkásságát Kulcsár Péter méltatta. A tiszteletbeli RMNy-es, a munkálatok lektora hangsúlyozta a Régi Magyarországi Nyomatványok irodalom- és művelődéstörténeti jelentőségét. Az átgondolt feldolgozó munka és a kitartó kutatás eredményei magukért beszélnek, és feledtetik a grandiózus vállalkozás megkezdését fogadó szkeptikus várakozásokat. A munka tudományos értékét nemcsak itthon, hanem külföldön is elismerték, így válik érthetővé, hogy az RMNy vezéregyénisége, Borsa Gedeon szakértelmét és aktív közreműködését az olasz és bécsi nyomdatörténeti kutatásokhoz is segítségül hívták.

A precíz munka folyamatosan és rendszeresen érlelődő gyümölcseit a Magyar Könyvszemle hasábjain ízelgethettük. A laudáció folytatását ezért Kókay György, a Magyar Könyvszemle főszerkesztője folytatta. Mindannyiunk számára példaértékűnek nevezte Borsa Gedeon előrelátó, a következő tudósgenerációk kinevelésére irányuló törekvéseit. Az évtizedek alatt felhalmozódó tudást és feldolgozási szempontokat, munkája eredményeit nem zárta el mások elől, és kellemes természetével nagyban hozzájárult ahhoz, hogy képzett és lelkes fiatal kollégák tudják folytatni a régi magyarországi nyomtatványok feldolgozását, az újabb kötetek kiadását.

Sokan ismerik a következő mondást: Habent sua fata libelli – A könyveknek megvan a maguk sorsa. Így lett – Dörnyei Sándor tanácsára – az ünnepi tanulmánykötet címe *Fata libelli*. A Fitz-tanítvány Borsa Gedeonnak immár öt évtizede a könyv a sorsa, s ő remek főnökként és pedagógusként tanítványai számára is azzá tette. Az első lapok a Magyarországról, a Kárpát-medencéből és a világ minden tájáról érkező születésnapra köszöntőket tartalmazzák. A gratulációk dicsérik Borsa Gedeon szakmai hozzáértését, szívós kitartását és szeretetreméltó emberi vonásait. Tudásával nemcsak szűkebb környezete szakmai előmenetelét segítette elő, hanem a politikailag megosztott Európa demokratikus felével is tartotta a szakmai és baráti szálakat, felkészült és tevékeny kutató volt a nemzetközi szakmai vérkeringésben.

Vessünk egy áttekintő pillantást a születésnapra! 32 tanulmányt tartalmaz a könyv. Egy részük azon kollégáktól származik, akik – a szerkesztő, Vásárhelyi Judit szavai szerint – a „Gida által kezdeményezett munkálatokat értékelik, továbbgondolják és napról napra hasznosítják.” Jakó Zsigmond tanulmánya, amely az RMNy és Románia retrospektív nemzeti bibliográfiájának problémáját vizsgálja, ma is aktuális kérdéseket vet fel. Paul Raabe a wolfenbütteli Herzog August Bibliothekban található magyar művelődéstörténeti forrásokra hívja fel a figyelmet. Gernot Nussbächer Borsa Gedeonnak a Honterus-kutatásban betöltött szerepét ismerteti bibliografikus felsorolással. Käfer István „A magyar-szlovák szellemi összefüggés-rendszer értelmezési lehetőségei” című írásában a következőkre hívja fel a figyelmet: „a nem magyar nyelvű anyag is a miénk és a magyar nyelvű is az övék. Jubilánsunk is igen sokat tesz ezért!” V. Ecsedy Judit tanulmánya a XVI. századi hazai nyomtatványainkban található nyomdai cifrákkal foglalkozik, jelen közlése a mester, Borsa Gedeon irányításával az 1970-es években elkezdődött kutatási folyamat egy szeletét adja. Monok Istvánnak a XVI. századi erdélyi nyomdászok szövegahagyományozó tevékenységére koncentrált írása az iskolai auctorok szövegeit, a könyvkereskedelem korabeli állapotát, valamint a reformáció egyes szellemi irányzatainak igényeit is szem előtt tartja. Hasznosnak tartjuk, hogy ebben a kötetben három írás behatóan is foglalkozik muzeális kincseket őrző gyűjteményeink egyes állományrészeinek ismertetésével. Klinda Mária a budapesti Piarista Központi Könyvtár ősnymtatványait, Velenzei Katalin a székesfehérvári Püspöki Könyvtár XVI. századi nyomtatványait, Bene Sándorné pedig a budapesti Egyetemi Könyvtár vetustissima-gyűjteményét ismerteti. A *Clavis typographorum regionis Carpathicae* nevű nyomda-adatházis munkálatai 2000-ben kezdődtek el Borsa Gedeon felvetésére az Országos Széchényi Könyvtárban. Az 1473–1948 közötti időszakban a Kárpát-medencében valaha működő nyomdák, nyomdászok és nyomdahelyek adatait tartalmazó adatbázist Bánfi Szilvia ismertette, hangsúlyozva, hogy a *Clavis* hozzájárulhat a hiányos impresszumú könyvek adatainak a kiderítéséhez, és segíthet annak eldöntésében, hogy a dokumentum beletartozik-e a retrospektív nemzeti bibliográfia gyűjtőkörébe.

A további 21 tanulmány Borsa Gedeon köszöntésére készült. Ezek egyik része könyvtörténeti témájú. Hervay F. Levente a ciszterciek középkori könyvkultúráját ismerteti. Jan Pyrozinski a lengyel könyvek XVI. századi nyugat-európai jelenlétét vizsgálja, kutatásait az akkori katalógusokra és bibliográfiákra alapozva. Balázs Mihály és Káldos János közös írásának címe: Karádi Pál nyomdája. Rozsondai Ma-

rienne tanulmánya Johann Rynmann (XV–XVI. századi könyvkereskedő és kiadó) személyére és a vele kapcsolatos augsburgi könyvkötésekre fókuszál. Nyomdászat-történeti ismereteket oszt meg velünk további két írás. Hendrik D. L. Vervliet a XVI. századi németalföldi műhelyek világába kalauzol el. Perger Péter, a tehetséges fiatal kolléga írásának címe: *A kolozsvári unitárius egyház nyomdájáról való számvetés.*

A köszöntésre szánt tanulmányok egy része elsősorban az irodalomtörténet-szeknek lehet hasznos. Vizekety András, a Leuveni Kódex nagy ismerője a műben található két Martinus de Troppau-sermőt és nyomtatott variánsukat ismerteti és elemzi. Borda Lajos és Kőszeghy Péter írásai (*Johannes Carion Almanachja. Egy ismeretlen hamburgi nyomtatvány, illetve Az aenigmatikus aenigma*) már címükkel is felkelthetik a kuriózumok és a régi irodalom iránt érdeklődő kollégák figyelmét. P. Vásárhelyi Judit és Németh S. Katalin írásai elmélyült filológiai kutatások gyümölcseit tárják eléink a magyar bibliafordítások, illetve a simpliciádáknak nevezett pikareszk-regények területén. H. Hubert Gabriella tanulmánya egy naptárvers szerzőségének tisztázására vállalkozik, és egyúttal a versszerző, jegyző és másoló Diósi Gergely személyére vonatkozó ismereteket is közöl. Heltai János, Font Zsuzsa és Keserű Bálint, valamint Pavercsik Ilona és Paczolay Gyula tanulmányai első pillantásra az irodalmi alkotások, történeti dokumentumok műfajaira, típusaira koncentrálnak, de örömmel vehetjük észre, hogy társadalom- és művelődéstörténeti, továbbá az egyes gyülekezetekre vonatkozó ismereteket is bőségesen tartalmaznak.

W. Salgó Ágnes *Lappangó értékek* címmel izgalmas írásban ismerteti néhány, a napi feldolgozó munka során újra „megelevenedő” és irodalmi szempontból is fontos mű kalandos sorsát. Dörnyei Sándor, Postma Ferenc és Újvári Gábor tanulmányai a színes palettájú ünnepi kötet témáihoz a peregrinációnak és változatos dokumentumtípusainak kutatását és a kulturális diplomácia vizsgálatát is felsorakoztatják.

Ekler Péter